

BUDAPEST ÉLETÉBŐL

MULT • JELEN • JÖVŐ

Irta Klebelsberg Kunó gróf

Nem akarom Ádám és Éván kezdeni, csak két fénykoráról szólnok a magyar fővárosnak. Az egyik volt az 1400-as években, Zsigmond és Mátyás alatt, akik ott fenn, a Várhegyen, azt a szép gótikus kastélyt építették, melyet ma már csak a régi metszetekről ismerünk, mert a török időkben, meg az 1686-iki ostrom alkalmával tönkrement. A második fénykor a XIX. század, amely József nádorral indult meg.

Nálunk kevesen tudják, hogy a mi palatinusunk gyermekkorát Itália örök-kék ege alatt, Firenzében, töltötte. Atyja, Lipót, akkor még toscanai nagyherceg volt, csak később, gyermektelen fivérének, II. Józsefnek halála után került, mint Mária Teréziának második fia, a magyar királyi és a német császári trónra. A nagyhercegi palota a mostani világhírű képtár, a Palazzo Pitti volt, amely mögött a világnak egyik legszebb parkja: a Giardino Boboli fekszik és emelkedik föl egy bástyáig, ahonnan hatalmas kilátás nyílik az Arno-parti városra. Ezt a páratlan táj- és városképet nézegette a kis József, akiből a nagy Palatinus lett. Tudnivaló, hogy az ilyen gyermekkori impressziók nem mosódnak el sohasem. Később a néző a budai királyi Vár déli szárnyán alapított magának magyar othont és onnan nézegette az öreg Budát, a nagy folyót, amely vagy tízszere az Arnonak és azontúl a lehetőségek városát, Pestet. Feljött lelkében Firenze képe, töméntelen szépségével és ezeket a szépségeket akarta idehozni, ahol a dunántúli hegyek a nagy magyar Alfölddel találkoznak. Államférfiúi nagy elgondolásához hivott munkatársakat is és így jöttek létre a nagy szabályozási tervek Pestre vonatkozóan, amelyek szerint többek közt nem lett volna szabad a pesti palotasorokat sem oly közel hozni a Dunához, hanem a város és a víz között végig hatalmas sétány terült volna el, mint most, rövid szakaszokon, a parlamenttől északra és délre, Andrássy Gyula lovasszobra körül. Utóbb, persze, mindent beépítettek. Mindennek ellenére el lehet mondani, hogy a török utáni idők

Budapestjének első nagy várospolitikusa a palatinus volt. Az 1849-iki bombázás és szabadságharcunk bukását követő önkényuralom megakasztotta Pest fejlődését, miközben különösen a szellemi élet szenvedett.

A második nagy fejlődési hullám az 1867-iki kiegyezéssel jött, amikor az amnesztiák folytán visszajöttek a külföldről az emigránsok, akik az ötvenes és hatvanas években látták, mint szabályozták III. Napoleon alatt Hausmann és Alphand Párist, miképpen hasították ki azokat a hatalmas boulevardokat, amelyek Párisnak, a Lajosok nagy építkezéseinek kivül, monumentális jellegét megadják. Ezek az embereink nyugateurópai nagy szempontokat, világlátottságot és városrendezési irányelveket hoztak magukkal és a tőlük teremtett szellemi légkörben fogant a dunai rakodópartok kiépítése és azok mentén a parlament építésének megkezdése, az Andrássy-út megnyitása és még sok egyéb. Ezek a férfiak azonban a nyolcvanas évek elejével részben elhaltak, részben kiöregedtek és jött egy második nemzedék, amely jórészt itthon nőtt fel, amelynek belső kontaktusa a külföld későbbi városépítési mozgalmával nem volt, jött egy kicsinyeskedő szellem, nagy vezetőegyniségeket nélkül és ezzel kiáltó ellentétben jött egy hatalmas gazdasági föllendülés, amely óriási mértékben kiépítette Budapestet alulról fölfelé, anélkül, hogy felülről lefelé tervszerű vezetés lett volna. Itt van Budapest tragikumja, mert ha a nyolcvanas évek közepétől megindult gazdasági lendület nagy városrendező és városépítő tehetségeket talált volna, akik nagyvonalúan irányt szabtak volna a fejlődésnek, akkor ma nem kellene minden terünkönél és útbetörölésünkönél egy-egy nagy városrendezési hibát konstatálnunk.

Az idősebb Wekerle tisztán látta a budapesti probléma gazdasági részét, de nem voltak elsőrangú műszaki munkatársai. Ha Bárczy István a polgármesteri székéből nem tesz óriási erőfeszítéseket és nem kísérli meg a lehetetlent is, Budapest utolsó évtize-

dei városépítési szempontból meglehetősen üresek lennének.

Furcsa dolog is az a jelen; folytatást benne élünk és voltaképpen mindig csak egy-egy pillanatig. Egy lépés előre és ami mögöttünk van, az máris múlt. De ha a politikában jelenről beszélünk, azzal laikus ésszel a közelmúltat értjük, ami talán a forradalommal kezdődött. A régi Budapest tragikus pillanata az volt, amikor Szolimán császár Szapolyai János özvegyétől, Izabella királynétól álnokul elvette Budavárát; miközben János Zsigmonddal a csecsemővel enyelgett, katonái szép csöndesen megszállták Budát. Ha nem is ehhez fogható tragédia, de mégis csak Budapest katasztrófája volt az, hogy a forradalom alatt a nemzet vezetésének a szerepe kiesett a kezéből, a nemzeti kormány Szegeden alakult meg és általában, egyidőre az ország második városa, Szeged ragadta magához a szellemi vezetést. Budapest fővárosi működésének ez a kihagyása zavart okozott a lelkekben és sokan, akik korábban a centralizáció hívei voltak, most bizonyos szellemi decentralizáció hirdetőivé váltak. De az utolsó tíz év alatt Budapest lelkileg megújult, ami kétségtelenül a mostani vezetőtényezők érdeme. *Egy új budapesti szellem* alakult ki, amely a századvég gondolkodásától lényegesen eltért és amely az annyira szükséges kiengesztelőt ország és főváros között meghozta.

És a jövő?

Nem volt az véletlenség, hogy a Társadalombiztosító kartotékjainak elhelyezésére sokemeletes, toronyszerű épületet akart emelni és az sem véletlenség, hogy Pogány Mór műépítész, aki annakidején a Nemzeti Színház pályázatát megnyerte, amikor azt hallotta, hogy a Lágymányoson akarunk aféle magyar Dahlemet létesíteni, akkor nem ugyan felhőkarcolót, de sokemeletes egyetemi központi épületet tervezett. *A felhőkarcoló gondolat tehát valahogyan érkezett Budapestre.* Sokáig csak Amerika ismerte és mivel nagy műszaki gondolat esztétikai keresztülvitelésként nem volt kielégítő, nem is vették át az európai

városok, amelyek a szépre, különösen, amíg földrészünk a világháborúban tönkre nem ment, nagy súlyt helyeztek. De azután a németek, akik az amerikai gazdasági szellemet az európaiak közül eddig egyedül értették meg, egyszerre csak kezdtek, ha nem is felhőkarcolókat, de sok, igen sokemeletes házakat építeni és így a műszaki gondolat már átjött az Oceanon és hullámgyűrűi ezekben a tervezetésekből elérkeztek Budapestre. Nem a felhőkarcoló himnuszát akarom intonálni, hanem valahogy szimbólumot látok ebben a törekvésben fölfelé. Mert a fejlődés iránya nem lehet folytonos terjeszkedés a szélességbe, nem lehet eszményünk az, hogy bungalók és nyomortanyák keletkezzenek Budapest periferiáin, ahová vidéki városainkból, falvainkból és tanyáinkból összecsiszódik a nép. Ilyen álfelődés elősegítésével csak szociális és pénzügyi gondjainkat szaporítanánk, mert óriási területeket közművekkel ellátni nem lehet, — a legveszedelmesebb állapot pedig éppen az, hogyha nagy számmal összecsiszódott nép a fővárosi igényekbe belekóstolt nép a periferiákon primitív viszonyok közt kénytelen tengődni. Az ilyen külföldi és elővárosok voltak mindig a társadalmi forradalmak fókuszai.

Az idő eddig inkább a világháború és a forradalmak pusztításainak jóvátételével telt el. A jelszó a szellemi asszisztálás, a belső munka és nem a technikai kérdések megoldása, az építkezés volt. Ha újabb kölcsön lehetősége nyílik, majd megindul ez a külső fejlődés is, amelynek technikai és gazdasági irányait kijelölni most nem az én feladatom. A kulturpolitikusnak azonban egyet meg kell követelnie, hogy megint majd csak úgy legyen, mint József nádor és az emigránsok hazatérésének idején, hogy a kor legmodernebb eszméi érvényesüljenek az új alkotásoknál, mert jaj annak a népnek, amely a világ fejlődése mögött nehány ütemmel elmaradva, olyan dolgokat valósít meg ujságképen, amik tőlünk nyugatra már elavultak. Ez a közgazdasági, közigazgatási és technikai kultúra kérdése.

Podmaniczky Frigyes első szerelme és menekülése

Beszélg

Irta: KRÚDY GYULA.

Podmaniczky Frigyes báró nem volt mindig olyan öreg ember, mint a korunkbeliek őt ismerhették, amikor aluszékonyan üldögél a régi szabadelvű klub karosszékében vagy a Pannónia sarokasztalánál bóbiskol ebéd után. Szép időköt látott. Volt huszár, volt népfelkelő, volt operai intendáns... Nézegessük kissé terjedelmes, változatos életét. Ha tán nem is tanulhatunk tőle életművészetet, — mert ahhoz már fogyatékosabbak vagyunk, hogy bármely XIX-ik századbeli úriember példáját követhetnénk, — elgondolkozhatunk a sors változatosságán.

„Az aszói ősi kastélyban ez idő szerint (a múlt század harmincas, negyvenes éveiben) három Podmaniczky-család lakott, ami nagyon kellemes volt, ha nem zavarta semmi a harmóniát. — írta Podmaniczky Frigyes emlékirataiban, amelyek ma is kézírásban fekszenek a Nemzeti Múzeumban. Boldogult atyám után unokabátyámat, P. Andort szerettem legjobban életemben, pedig éppen ellentéte volt atyámnak. Andor unokabátyám kártyázni, célbalóni, lovagolni s a hölgyeknek udvarolni tanított, rövidszárú pipát ajánlkozott a gyűjteményéből, amely pipa a Sándor Mór szájában füstölgött, amikor budai palotájának erkélyén lovagolt. Kiszívta a pipát, az erkélyről átugratta a budai utcán

döcögő lisztes kocsit, aztán jutalmul paripája szájába tette a hideg pipaszárat.

*

Frigyes báró tehát nagyon büszke volt pipájára, amelyet Andor bátyjától egy célövészeti vizsga után jutalmul kapott.

Olyan világ volt, hogy nemcsak az embereket volt szokás megbecsülni, hanem az emléktárgyakat is. Frigyes báró tehát frontállásba helyezkedett, lovaglóeszméit egymásmellé szorította, kemény kalapját derekáig emelte és addig maradt ily helyzetben, amíg magában huszonkilencet olvasott. A harmincadik számhoz érve: ünnepélyesen fejére tette az Angliából származott kalapot és menészközben még darabig vissza-visszanézegetett unokabátyjára, hátha annak volna még valamelyes mondanivalója az ajándékhoz.

De Andor úr falusias mellényében csak megelégedetten, őszilevel-pirosággal és frissen borotvált arcával nézett az aszói kastély ablakából tanítványa után. Amúgy is tudja róla, hogy Frigyes most lóra ül és a besnyői barátok kolostorába lovagol, ahol a gvardiának megmutatja célövészeti vizsgájának jutalmát. Néhány pere múlva valóban már az ősi országot málázásában ügét hátsólván Frigyes báró, ifjan és rózsaszínű arccal, sárgagombos kék frakkban és vörösbársony mellényben, és Hunfalvy Pál nélkül, aki ezidőtájt igazában nevelője volt, de jobban szerette a kerti növényeket, mint a kapucinus barátokat a besnyői kolostorban. Ilyen távollágnyira egyedül is elmehetett Frigyes báró, de már Pécelre menet például, ahova székereen járt a Ráday grófok látogatására, mindig kísérletül vette magához nevelőjét. Sok mindenféle történhetik egy fiatal báróval a b-

nyolult országúton, amely igazában Gödöllőn túl népesedik.

De Besnyőig csak októberi erdők lengedeznek csodálatos színeikben a táji esendőségben, a hegy- és domboldalokon. Jól teszi az ifjú báró, ha erdők mellett lovagol, hisz erdőt amúgy sem láthat majd Pesten, mióta József nádorispén kiadta a parancsot, hogy a város belső területére nem valók a ligetek, menjenek a fák város végére. S feloztá a városi fák a szegények között.

*

...Így lovagolt tehát hősünk felügyelet nélkül, bár alig töltötte be tizenötödik életévét, a vizsgajutalmat Sándor Mór példájára többször megpróbálta lóra szájába tenni, de az egyébként jámbor póni nem volt kellően idomítva és a pipát fogai közül többször az országúton elejtette, mint tartotta. S ilyenkor Frigyes bárónak le kellett szállani a nyeregből.

Éppen a pipa után ugrott, mikor az országút kanyarulatánál, mintha a mesebeli erdőkből jött volna: négylovas utazóhintó kanyarodik ki.

A besnyői kolostor és vidéke napjainkban is kétszer-háromszor mutatkozik a kanyargó vasút mentén, ha a pasasér Hatvannál kidugja fejét földön az ablakon. Am a batárból senki se tekintett ki, mégis megszólalt egy gyöngéd, szívhez kiáltó szó, amely Frigyes bárót a zenélő órákra és zenélő madarakra emlékeztette:

— Frigyes, te garabonciás, — talán éppen előlem jöttél, holott titokban akartam megérkezni édesanyádhoz? Vajjon, ki volt az áruló, aki utazásomról értesítette a „Házi tanácsot”?

Frigyes báró gyorsan zsebredugta a jutalom-pipát, aztán észbe jött a legszertartásosabb köszönési forma, amelyre Andor unokabátyja tanította. Bár országúton történt a találkozás: két lépésnyire hátrált, majd előrelépett Frigyes, mielőtt kezét esőkölt volna atyai nagynénének, Terézia bárónénak, aki férje életében Szirmayné báróné név alatt nagyvilági szalont tartott Pozsonyban, ahonnan az özvegy asszonyosság most rokonait látogatta. Ebben a pozsonyi háznál tanulták a rendet s divatot, a „magyar özvegyességet” azok a rokonai dámaik, akik férjük halála után nem tudtak eligazodni az életben. Itt mulattak télen az özvegyességre jutott Podmaniczkyék és a gyermekeik.

— A „Festő úr” nem kísérte el útjában, Terézia néni? — kérdezte az özvegy asszonyok országos oktatóját az ifjú Frigyes báró és kantárszóra vette lovát, amint a lépésben haladó utazó hintó mellett ballagott. Fehér, testhez álló nadrágjában, lovaglóeszmájában és üde frakkjában, hullámos, vörösszőke fürtjeivel kellemes látványosság volt az ifjú, még ha csak atyai nagynéni hintaja mellett lépkedett is. Mi lesz e sudár, gavallérnak és 4500 hold urának született báróból, ha egyszer majd nem találkozik nagynénijével az országúton? Hanem más utazó dámaival?

— Tehát a „Festő úr” tetszett neked pozsonyi palotában, miután az első kérdésed öröla szól? Prónay István báró most Párisban időzik, mert melankóliája miatt német költőkkel akar megismerkedni. Heinével és Börnével, — felelte a batárból Szirmay báróné, született Podmaniczky Terézia. — Ezek a protestáns bárók és grófok sohasem találhatók a kastélyaikban, mindig külföldön